

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ВІДШКОДУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ ПРИ ЗАКРИТТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НЕРЕАБІЛІТУЮЧИМИ ОБСТАВИНАМИ

Чича Р. П., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3267-2840>

Питання відшкодування процесуальних витрат, зокрема витрат на проведення судових експертиз, набуває особливої актуальності у випадках закриття кримінального провадження за nereабілітуючими обставинами. Процесуальні витрати охоплюють витрати, пов'язані із забезпеченням доказів, у тому числі проведення експертних досліджень, які можуть бути ініційовані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

У контексті закриття кримінального провадження за nereабілітуючими обставинами, виникає низка проблем, пов'язаних із визначенням суб'єкта, на якого покладається обов'язок відшкодування понесених витрат, а також із процедурою реалізації цього права.

Статтею 118 КПК України встановлено, що процесуальні витрати складаються із витрат на правову допомогу, витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження, витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів [1].

Частиною 1 ст. 124 КПК України встановлено, що у разі ухвалення обвинувального вироку суд стягує з обвинуваченого на користь потерпілого всі здійснені ним документально підтверджені процесуальні витрати [1].

Частиною 1 ст. 126 КПК України визначено, що суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирокі суду або ухвалою [1].

ВП ВС України дійшла висновку, що кримінальний процесуальний закон не обмежує можливість вирішення питання розподілу процесуальних витрат, зокрема витрат на правову допомогу, виключно обвинувальним вироком. Крім того, суд повинен вирішити питання про розподіл процесуальних витрат у будь-якому рішенні, яким завершується розгляд кримінального провадження по суті. З вищезазначеного очевидно, що, звільняючи особу від кримінальної відповідальності, суд або суддя має вирішити питання про скасування чи зміну запобіжного заходу, речові докази, розподіл процесуальних витрат тощо. Таким чином, ВП ВС вважає, що це питання може бути вирішене й ухвалою суду.

Нормами КПК встановлено, що, ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити

питання про розподіл процесуальних витрат (п. 13 ч. 1 ст. 368, ч. 4 ст. 374 КПК). Оскільки ст. 126 КПК визначено, що означене питання може бути вирішено й ухвалою суду, ВП ВС України робить висновок, що у випадку заявлення учасниками кримінального провадження клопотання про компенсацію процесуальних витрат суд, ухвалюючи остаточне рішення за результатами розгляду кримінального провадження (вирок або ухвалу), вирішує питання щодо розподілу процесуальних витрат.

Потерпілий від кримінального правопорушення має право клопотати перед судом про визначення грошового розміру процесуальних витрат, які повинні бути йому компенсовані. Таке право залишається у потерпілого незалежно від того, чи розгляд кримінального провадження завершено винесенням обвинувального вироку або ж ухвали про закриття кримінального провадження [2].

Особливості відшкодування процесуальних витрат у випадках закриття кримінального провадження за nereабілітуючими обставинами полягають у тому, що такі обставини не передбачають реабілітації підозрюваного чи обвинуваченого, а отже, не завжди означають автоматичне покладення процесуальних витрат на Державний бюджет України. Це зумовлює необхідність чіткого визначення підстав, порядку та меж відшкодування, а також забезпечення процесуальних гарантій для сторін кримінального провадження.

Відшкодування процесуальних витрат у кримінальному процесі є важливим елементом забезпечення прав учасників кримінального провадження, зокрема підозрюваного та обвинуваченого.

Особливу складність становить питання відшкодування витрат на проведення судових експертиз у випадках закриття кримінального провадження за nereабілітуючими обставинами. Законодавство передбачає, що у разі закриття провадження за такими підставами, особа не визнається невинуватою, а тому питання відшкодування витрат стає дискусійним. Відсутність чітких механізмів та критеріїв для визначення, чи підлягають такі витрати відшкодуванню, призводить до неоднозначної судової практики та ускладнює реалізацію права на таке відшкодування.

У таких випадках органи досудового розслідування та суди часто відмовляють у задоволенні заяв про компенсацію, посилаючись на те, що закриття провадження не є реабілітуючою підставою, а отже, не виникає обов'язку держави відшкодувати понесені витрати. Це створює додатковий фінансовий тягар для підозрюваних та обвинувачених, які змушені самотійно нести витрати на проведення експертиз, навіть якщо провадження щодо них закрито. Крім того суд може покласти відшкодування процесуальних витрат, зокрема, вартості проведених експертиз на підозрюваного, обвинуваченого, наприклад, коли кримінальне провадження закрито у зв'язку з примиренням.

Судова практика щодо компенсації процесуальних витрат, зокрема витрат на проведення судових експертиз підозрюваним та обвинуваченим при закритті кримінального провадження за nereабілітуючими обставинами, характеризується складністю підходів до визначення справедливого розподілу фінансового навантаження між учасниками процесу.

У більшості випадків суди розглядають питання компенсації витрат як інструмент перерозподілу витрат на правосуддя між державою та сторонами процесу. Такий підхід спрямований на зменшення навантаження на державний бюджет і забезпечення більшої ефективності функціонування судової системи, однак він може створювати додаткові фінансові бар'єри для підозрюваних та обвинувачених, особливо у випадках, коли провадження закривається за nereабілітуючими обставинами, і особа не визнається невинуватою, але й не підлягає кримінальній відповідальності.

Проведений аналіз проблематики відшкодування процесуальних витрат у кримінальному провадженні при закритті за nereабілітуючими обставинами дозволяє зробити низку важливих висновків:

- законодавче регулювання відшкодування процесуальних витрат у кримінальному процесі України містить низку прогалин, особливо щодо компенсації витрат на судові експертизи у випадках закриття провадження за nereабілітуючими обставинами, а відсутність чітких механізмів призводить до неоднозначного застосування норм на практиці;

- процесуальні витрати, пов'язані із судовими експертизами, мають значний вплив на правовий статус підозрюваного та обвинуваченого, особливо у випадках, коли провадження закривається без реабілітації особи, що створює ризики додаткового фінансового навантаження на осіб, які не були визнані винними;

- судова практика демонструє різні підходи до розподілу процесуальних витрат, а відсутність єдиних стандартів ускладнює забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному процесі.

З огляду на викладене, доцільним є удосконалення законодавчих механізмів відшкодування процесуальних витрат, зокрема шляхом запровадження диференційованого підходу до компенсації залежно від категорії справи, підстав для закриття провадження, врахування соціальних та економічних наслідків для підозрюваних і обвинувачених, засаду презумпції невинуватості а також впровадження сучасних технічних рішень для підвищення прозорості та ефективності відповідних процедур. Це сприятиме забезпеченню балансу між інтересами держави та правами учасників кримінального провадження, а також підвищенню рівня соціальної справедливості у сфері кримінального судочинства.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 18.06.2026).
2. Постанова ВП ВС від 17.06.2020 у справі № 598/1781/17 (провадження № 13-47кц20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89977787>. (дата звернення 18.06.2026).